SIÇANOTLU YUMURTA:

16. Yüzyılda Ayıntâb'da Ölümcül Yakınlaşmalar

FIRAT YAŞA

BU MAKALE AHLAKİ NORMLARI İHLAL EDEREK *TEHLİKELİ YAKINLAŞMALAR VE GİRİFT İLİŞKİLER* İÇİNE GİREN DÖNDÜ VE TEBRİKE'Yİ ELE ALMAKTADIR. BİR TARAFTAN *SEVGİ, TUTKU, İHTİRAS* GİBİ DUYGULARI SÖZ KONUSU KADINLAR ÜZERİNDEN ANLAMLANDIRMAYA ÇALIŞIRKEN DİĞER TARAFTAN DA OKURLARI, KOCALARINI ZEHİRLEYEN AYINTÂBLI DÖNDÜ VE PALERMOLU MARIA ANNA'NIN DÜNYALARINDA KISA BİR GEZİNTİYE ÇIKARMAKTADIR.

Algıları ve duygu dünyası karakter ile ruhsal yapının yanı sıra zaman, mekân, inanç, kültür gibi etkenlerle şekillenen insanın, özünde baki kalan "kendini tatmin dürtüsü" farklı biçimlerde tezahür edebilir. Hangi duygu ve yahut arayışla olursa olsun, kişi ya kendisini çevreleyen toplumsal değer ve normlara sıkı sıkıya bağlanır ya da başka eğilim, davranış ve tutumlara yönelerek, sınırları ihlal eder. Sözü edilen "haddi aşanlar" yahut "doğru yoldan sapanlar" –esasen toplumsal piramitte tabanı ve çoğunluğu oluşturan– sıradan insanlarsa da onların küçük dünyalarını anlama girişimleri, ancak aşağıdan bir bakışla ele alındığında hem toplum hem de devlet açısından bir anlam ifade edebilir. Mevcut Osmanlı tarih yazımındaki hâkim görüş ise daha çok toplumu devletin gözünden kurgulama ve anlamaya yöneliktir. Bu yazı, hayatın realitesi ve yalın çıplaklığının ayrıntıda gizli olduğu düşüncesinden ilham alarak sıradan insanları tarihin nesnesi olmaktan çıkarıp öznesi haline getirmeyi amaçlamakta ve Ayıntâb kadı mahkemesine yansıyan örneklerden hareketle "sıradan" insanların hayatına ışık tutmayı hedeflemektedir. Buradan hareketle çalışmanın temelini 1572 yılında Ayıntâb'da yaşayan, muhtemelen birbirinin varlığından bihaber Döndü ve Tebrike adlı kadınların hikâyeleri oluşturmaktadır.

Buluğ çağına girer girmez evlendirilen Döndü ve Tebrike pek çok açıdan benzer hayatlara sahiptir. Eşlerinde aradıkları mutluluğu bulamayan bu iki kadını arayışa sürükleyen sebepler muhtemelen yaşam alanlarının beklentilerini karşılamaması, iaşe sorunu, sevgi eksikliği ve ruhsal hezeyanlarıdır; fakat boşanmak için de ellerinde kayda değer bir gerekçe yoktur. Ahlaki normları ihlal ederek *tehlikeli yakınlaşmalar ve girift ilişkiler* içine giren Döndü ve Tebrike hakkında kolektif hafızada oluşacak intiba kuvvetle muhtemel *hafifmeşrepliktir*. Tercih ettikleri yol açısından Osmanlı toplumunda ne ilk ne de son kadınlardır. Kocalarını aldatan, zina yaparken âşığıyla yakalanan, farklı erkeklerle birlikte olmayı geçim kaynağına dönüştüren ve hatta kocalarını öldürtüp yaşadığı evin zeminine gömdüren kimi kadınlara dair çalışmalara rastlamak mümkündür.[1] Söz konusu çalışmaların büyük kısmında İslam Hukuku'nda zina suçu, bu suçu işleyenlere verilecek cezalar, toplum nezdinde itibarsızlaşma, şeref, namus gibi kavramlar ele alınmıştır. Lakin bu makale diğerlerinden farklı olarak *sevgi*, *tutku*, *ihtiras* gibi duyguları Döndü ve Tebrike'nin hikâyeleri üzerinden anlamaya yönelecektir.

Yeniçeriler tarafından yakalanan bir kadın ve erkek
I. Ahmed Albümü, TSMK, B. 408

BİR AŞK ÜÇGENİ: TEBRİKE VE KARMAŞIK DUYGULAR

Evlenmeyi Tanrı'ya karşı bir yükümlülük, kutsal bir sır bilen kimseler arasında gerçek evlilik vardı ve şimdi de vardır. Ama bizde yok. Bizdekiler yalnızca çiftleşmek için evleniyorlar. Bu durumda ya yalana ya zorlamaya başvuruyorlar. Yalana yine bir dereceye kadar katlanılabilir... Karı koca dışa karşı ömürlerinin sonuna dek birlikte yaşıyor gö-

> rüntüsü vermek zorunluluğunu üstlenmişlerdir, ama evliliklerinin ikinci ayında birbirlerinden nefret etmeye başlamışlardır, ayrılmak istemektedirler, ama gene de birlikte yaşamayı sürdürürler. O zaman hayat korkunç bir cehenneme döner. Kimi içkiye kimi silaha sarılır; kendini veya eşini zehirleyenler olur...[2]

Tolstoy, 19. yüzyıl Rus toplumunda kadın-erkek ilişkilerini ele alırken toplumsal kaidelerin bir getirisi olarak ayrılamayan çiftlerin yalan, aldatma ve hatta birbirini zehirlemeye kadar çeşitli yollara başvurduğuna vurgu yapar. Söz konusu olgu ne Rus toplumuna ne de 19. yüzyıla özgüdür. Aile birliğini bozmak sadece Hıristiyanlarda değil Müslüman toplumlarda da zor bir süreçti. Osmanlı toplumunda özellikle de erken modern dönemde bir kadının mutsuz olduğu için eşinden ayrılması sık rastlanabilecek bir durum değildi. Bilindiği gibi İslam Hukuku'nda da boşanma tek taraflı erkeğe verilmiş bir hak olup istisnai durumlar dışında kadın, aile yaşamındaki mutsuzluğu gerekçe gösterip boşanamazdı.[3] Kocasının cinsel iktidarsızlığı nedeniyle evliliğini devam ettirmek istemeyerek mahkemeye başvuran bazı kadınlar vardı.[4] Sayıları toplum genelinde çok düşük bir yüzdeye tekabül eden bu kadınlar dışında, istemediği evliliklere katlananların yanı sıra kocalarını aldatanlar da oluyordu. Zina suçunun Osmanlı kanunnamelerinde cezası belliydi.[5] Fakat hukuki sürecin tamamlanması zinaya adı karışan kişilerin toplum nezdinde aklanması için yeterli değildi; yani zina suçunu işleyenler sadece akıllanıncaya kadar dövülüp para cezasına çarptırılmıyordu,[6] kendilerini bekleyen başka toplumsal yaptırımlarla da karşı karşıya kalabilirlerdi. Erkek açısından bakıldığında her şeyden önce itibarı zedelenir, *yaramaz*, *haramzade*, *kendi halinde olmayan*, *güvenilmez* kategorisinde zihinlere kodlananlar uzun bir süre eski itibarına kavuşamayabilirdi. Kadının söz konusu fiilleri sadece kendisinin değil, bekâr ise babası ve erkek kardeşlerinin, evli ise kocasının *alnına sürülmüş kara bir leke* demekti.[7] Nitekim namus cinayetleri de bu şekilde işlenmekte ve öldürme bir bakıma aldatılan kişinin namusunu aklama/temize çıkarma aracına dönüşebilmekteydi. Şeyhülislam fetvalarında da eşini ve âşığını yatakta yakalayan kocanın namusu için karısını öldürmesi meşru kabul ediliyordu.[8]

Bu makalede ele alınan kadınlardan Tebrike, 1572 yılının Mayıs ortalarında âşığıyla yatakta basıldığında kocasının kendisini öldürmesinin ihtimal dahilinde olduğunu muhtemelen biliyordu. Namus cinayetlerinden haberdar olmaması düşünülemezdi. Nihayetinde doğduğu toplumun bir parçasıydı; yaşayış biçimi yazılı metinlerden ziyade şifahi kültürle şekilleniyordu. Anne babası Ayıntâb'ın güneydoğusunda Tel Başir'e tabi padişah haslarından biri olan Seylan köyünde hayatlarını toprağa bağlı idame ettiren sıradan insanlardı. Seylan, 1543 yılında yani Tebrike kocası tarafından öldürülmeden yirmi dokuz yıl önceki sayımda tahrir defterine doksan yedi-doksan sekiz hane olarak kaydedilmişti.[9] Orta büyüklükteki bu Anadolu köyünde yaklaşık otuz yıl sonra hane sayısı da yeni evliliklerle bir nebze artmış olmalıydı. Şüphesiz, köy ve mahalle tarzı yerleşimlerde insanlar birbirleri hakkında kanaat sahibiydi.[10] Farklı şehirlerden ziyade yaşadıkları semt veya civar köylerden birileriyle evleniyorlardı. Tebrike de yaşadığı köyden Matuk b. Ali ile evlendirildi. Kendi rızasıyla mı yoksa ailesinin münasip gördüğü biriyle mi evlendiğini bilemiyoruz. Âşığı Şaban b. Mihni'yi kocası bostan sürmeye gittikten sonra evine aldığına göre, kayınvalidesi, kayınbabası gibi geniş bir aileyle değil de müstakil bir evde yalnızca kocasıyla yaşadığı düşünülebilir. Kayıtlarda çocuklarının varlığına dair de emare yoktur. Aralarındaki ilişkinin köy yaşantısında insanların birbirinin ahvalini bilmesinden ya da Şaban'ın günlük yaşantısında uğradığı yerlerde evli bir kadınla maceralarını anlatmasından dolayı açığa çıkmış olması muhtemeldir; Matuk'un daha önceden çeşitli yerlerden karısının Şaban ile ilişki yaşadığına dair söylentilere kulak kabarttığı, mahkemede verdiği "mâbeyninde bir hüsn-i muâmeleleri efvâhdan istima' ider idim" ifadesinden anlaşılmaktadır.[11] Matuk, Tebrike ve Şaban arasındaki yakınlığı veya aralarında bir muaşşaka olduğunu başkalarından duyduğuna göre bunun evveliyatını bildiği, suçüstü yapmak için plan yaptığı/fırsat kolladığı düşünülebilir.

Ayıntâb Şeriyye Sicili (AŞS) 166, vr. 14, hk. a-3.

Zinanın mekânı Şaban'ın değil de Matuk'un hanesiydi. Bekâr erkeklerin köy gibi küçük ölçekli bir yerleşimde evli kadınlarla ilişki yaşayabileceği uygun bir alan bulması da zor olduğundan, belli ki onlar için de, tehlikeli olmasına rağmen görünürdeki en uygun yer Tebrike'nin kocasıyla yaşadığı mekândı.

Sabahın erken saatlerinde gidip Şaban'ı eve çağırdığı gün, Tebrike'nin yaşadığı son gündü. Aceleyle cinsel birliktelik yaşama uğruna kapısı açık bırakılan eve giren Matuk mahkemede, bir döşek üzerinde karısı ile Şaban'ı *halvet* halinde gördüğünü ifade etti.[12] Onu fark eden Şaban hemen hamamın penceresinden atlayıp olay mahallinden uzaklaşmıştı. Fakat Matuk,

karısı Tebrike'yi karnından bıçaklayarak öldürmüş, bu bilgileri aynı gün mahkemeye gelerek iletmiş ve olay mahallinin incelenmesini istemişti. Matuk'un eşini öldürmesinden dolayı ceza alıp almadığı, mevcut bir çalışmada hukuki boyutlarıyla ele alınmıştır.[13]

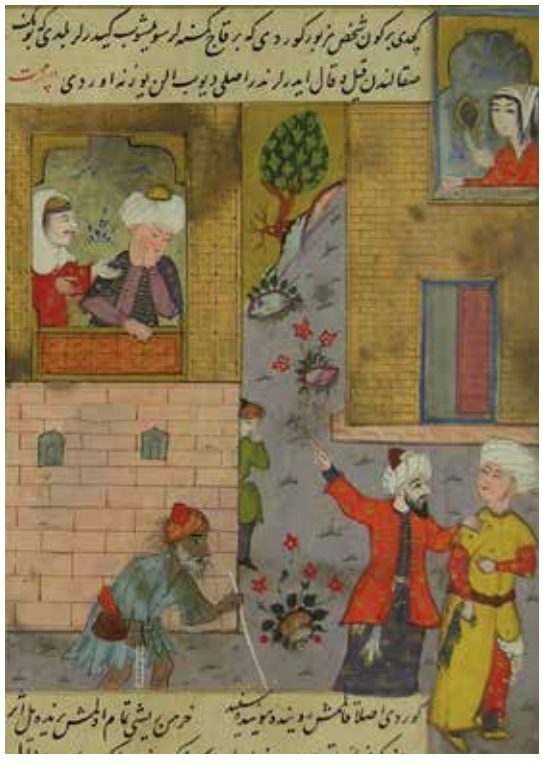
Tebrike hakkında bilinenler bunlarla sınırlıdır. Hiçbir arşiv kaydı Matuk'un karısını bıçaklarken neler hissettiğinden, mahkemede olayı anlatırken utanıp utanmadığından, Tebrike'nin yakalandığında durumu kabullenip sessizce öldürülmeyi mi beklediğinden veya bıçak darbelerini alırken karşı koyup koymadığından yahut acı çığlıklar atıp atmadığından bahsetmez. Fakat belirli bir resmi forma uygun yazılan belgelerde yer verilmediği için duyguların hiç yaşanmadığı da ileri sürülemez.

BENZER HİKÂYELER, FARKLI HAYATLAR: AYINTÂBLI DÖNDÜ VE PALERMOLU MARIA ANNA

Tebrike'nin ölümünden yaklaşık bir-bir buçuk ay sonra Döndü, kocası Eyvan'ı zehirledi. Hareket sahası sınırlı bir kadının zehri bir aracı olmadan kendi başına temin etmesi kolay değildi. Ayıntâb, Kuzey Suriye ile sınırı olan, farklı kültürlerin iç içe geçtiği kozmopolit bir şehirdi.[14] Böyle bölgelerde kontrol ağları daha esnek ve aşılabilir olduğundan yasaklı maddelere ulaşmak kısmen daha kolaydı. Nitekim Döndü de, âşığı Cuma b. Mehmed aracılığıyla belgelerde *semm-i fâr*[15] şeklinde kaydedilen, halk arasında sıçanotu/fare zehiri olarak bilinen beyaz toz şeklindeki organik arseniği[16] elde edebilmişti. Zehir tedarikçisinin kimliği kadı tarafından sorgulanmış ancak kesin bilgiye ulaşılamadığından sadece Halep'ten gelen bir çerçiden alındığı Döndü'nün itirafı neticesinde öğrenilmişti.[17] Döndü de Tebrike gibi bekâr bir erkekle yasak aşk yaşamıştı. Mahkeme kayıtlarında çok da rastlamadığımız Döndü ile yüzünü "döndü"rdüğü âşığı Cuma'nın ifadeleri, ilişkilerinin boyutuna dair bazı ipuçları verir. İki yıldır birbirlerini sevdiklerini

AŞS 166, vr. 52, hk. a-3

***Hümâyunnâme*, TSMK, R. 843, s. 412**

söylemektedirler.[18] Öyle ki zehir koca Eyvan'ın bu dünyadan zamansız/ansızın göçüp gitmesi anlamına gelirken, iki âşık için vuslatlarının önündeki başlıca engeli ortadan kaldırmada ümit bağladıkları bir araç/vesile demektir. Döndü ile Cuma'nın yasak ilişkisinin Seylan'a kıyasla çok daha küçük olan, otuz-kırk hanelik bir köyde[19] duyulmama ihtimali neredeyse yoktu. Zaten söz konusu itiraf da karısı tarafından zehirlendiği halde ölmeyen Eyvan'ın talebi üzerine ortaya çıkmıştı.

Döndü ve âşığı Cuma ne oldu da iki yıldan sonra Eyvan'dan kurtulmak istedi? Yaşadıkları ilişkinin söylentilerle ayyuka çıkması veyahut Tebrike'nin kulaktan kulağa yayılan ve dillere düşen hikâyesini duyma ihtimalleri böyle bir plan yapmalarına etki etmiş olabilir mi? İkinci ihtimal düşünüldüğünde Döndü, nihayetinde Güllüce köyünde yaşıyordu ve bu köy Ayıntâb'ın merkezine hayli yakındı. Matuk, karısını öldürdüğünde kendisi Ayıntâb'ın merkezine mahkemeye gelerek işlediği cinayet hakkında bilgi verdiğine göre, şehrin merkezine kadar ulaşan bu bilginin –ki söz konusu vaka bir namus cinayetiydi– Güllüce köyüne kadar da yayılması muhtemeldi. Döndü'nün, sonunda bir gün kocasının kendisini yakalayıp öldürmesini beklemek yerine, âşığının verdiği zehiri Eyvan'a yedirerek kurtulmayı düşünmüş olması makul görünmektedir. Ayrıca Hanefi hukukuna göre zehirlenen kişi, bilmeden de olsa zehiri bizatihi kendisi vücuduna aldığından, yani zorla yedirilmediğinden cezası diyet değildi. Nihayetinde bir darp aletiyle yaralama veya öldürme de söz konusu olmuyordu.[20] Teknik bir bilgi olmasına rağmen bu hukuki ayrıntıyı ikisi de biliyor olmalı.

Olayın açığa çıkmasının temel sebebi Döndü'nün yumurtaya kattığı sıçanotunun dozunu iyi ayarlayamamasıydı. Eyvan, kendisinin zehirlendiğini iddia etse dahi bunun ispatı zor olduğundan Döndü ve

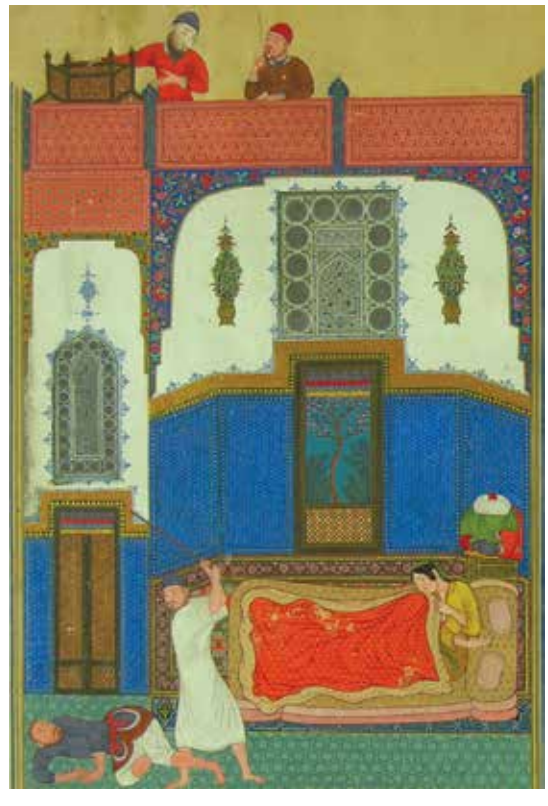
âşığı Cuma ceza almayabilirdi. Fakat Ayıntâb sancakbeyi söz konusu vakaya müdahil olmuş, maiyetindeki adamlar bir şekilde Cuma ve Döndü'ye suçlarını itiraf ettirmişlerdi.[21]

Eyvan'ın kadı mahkemesinde verdiği "Cuma zevcem merkûme Döndü'ye semm-i fâr virub erine yedir diyub merkûme Döndü dahi yumurda ile bana virub mesmum oldum diyu mütegayyirü'l-mizac ve müteellim oldum mûcibin taleb iderim" şeklindeki ifadesinden nasıl zehirlendiği anlaşılmaktadır. Toz halinde ve üstelik beyaz olduğunu daha önceden vurguladığımız zehirin yumurtanın içinde fark edilmesi muhtemelen güçtü. Ayrıca zehirin Eyvan'a etki ettiği "mütegayyirü'l-mizac ve müteellim oldum" ifadesinden anlaşılmaktadır. O halde Döndü ve Cuma için çok da inkâr edilebilecek bir çıkış yolu kalmamaktadır. Aynı kayıtta Cuma mahkemede "merkûm Eyvan'ın zevcesi mezbûre Döndü ile birbirimizi sever idik ben kendim merkûm Eyvan'a yedire diyu semm-i fâr virdum emrim ile yedirub mesmum oldu" demişti. Kadı bu sefer Döndü'yü sorguya almış, ancak o da "merkûm Cuma'yı severum bana semm-i fâr virub ben dahi zevcim merkûm Eyvan'a yedirdum hâlâ benum yedirdigim semm-i fârdan mesmumdur"[22] şeklinde ifade vermişti.

Kocasına ihanet eden, âşığıyla işbirliği yapan Döndü'ye kadının ne tür bir ceza verdiği bilinmemektedir. Ölümün gerçekleşmesi durumunda maktulün yakınları kısas isteyebilirdi. Genellikle de kısas cezaları taraflar anlaşırsa diyet (kan parası) ödenerek çözülmeye çalışılırdı.[23] Dönemin şartları göz önüne alındığında karısı tarafından –üstelik âşığıyla işbirliği yapılarak– zehirlenen fakat ölmeyen bir kocanın, hiçbir şey yaşanmamış gibi onunla hayatına kaldığı yerden devam etmesi de mümkün görünmemektedir. Lakin Eyvan'ın daha sonrasında karısını boşadığına dair de hususi bir belge bulunmamaktadır. Zehirlemenin yanı sıra alenileşmiş bir aldatma vakası sonrası onur ve şerefi zedelendiğinden kuvvetle muhtemel aile birlikleri bozulmuştur. Döndü'nün hikâyesi, İslam hukukunda bir kadının sadece sevmediği gerekçesiyle kocasından boşanmasının çok da kolay olmaması sebebiyle ondan kurtulmak için farklı yollar deneyebileceğine örnektir. Esasen elit zümre arasında istenmeyen kişilerden kurtulmak amacıyla kullanılan zehirin, zamanla ihtiyaç duyulduğunda sıradan insanların temin edebileceği bir madde haline geldiği de Döndü'nün hikâyesinden anlaşılmaktadır.

Tebrike ve Döndü'nün aradığı mutluluğu bulamayıp evlilikten sıkılmaları; şehvet, tutku ya da aşk duygularına yenik düşerek yeni heyecanlar peşine düşmeleri, hayat şartlarını iyileştirebilecek gelir elde etmeleri vb. her ne sebeple olursa olsun yaşadıkları toplumun dini ve ahlaki değerlerini, hukuk kurallarını ve sosyal normlarını hiçe sayarak kocalarını aldattıkları ve bu fiillerinin bedelini ödedikleri görülmektedir. Zaman, kıta, ülke, kültür değişse bile kocalarını aldatan kadınların motivasyonları ve onlardan kurtulma çabaları dünyanın her yerinde benzer durumlar ortaya çıkarır. Bu açıdan şimdi Döndü'nün serencamıyla neredeyse tamamen aynı olan Palermolu Maria Anna'nın hikâyesine kulak kabartmak yerinde olacaktır.

18. yüzyılın sonlarına doğru İtalya'nın Palermo şehrinde Giovanna Bonanno adında yaşlı bir kadının geliştirdiği "gizemli içecek" kurbanı yavaş yavaş öldürmekteydi. Müşteriler, Giovanna'nın malikânesine gidip belli miktarda ücret mukabilinde zehir tedarik edebilmekteydi. Bu, normalde yerel bir aktarın bit-pire gibi haşerelerin öldürülmesi için hazırladığı losyondu.[24] Ancak Giovanna'nın elindeki bu sıvı zamanla Palermolu bazı kadınların öldürücü silahına dönüştü. Söz konusu yaşlı kadın, losyonu yanlışlıkla içen bir çocuğun zehirlendiğini ve neredeyse ölmek

***Kelile ve Dimne*, TSMK, R. 1022, s. 22**

üzere olduğunu duymuştu. Aktar, çocuğu çok miktarda zeytinyağı içirerek kurtarmıştı. Ancak söz konusu losyon, talep dolayısıyla Giovanna'nın zihninde geçimini sağlayabileceği ticari bir meta haline geldi: Piyasaya sürmeden önce ekmeğe katarak bir sokak köpeğine yedirdi ve etkisini test etti. Köpek çok zaman geçmeden öldü. Zehir, *vinegar* adını verdikleri bir tür sirkeydi, üstelik renksizdi ve içme suyuna benzediğinden yemeklere, meşrubatlara, hatta ilaçlara dahi katılabiliyordu.[25] Arsenik gibi etkilerini hemen belli de etmiyordu.[26] Yani ölen kişi hekimler tarafından incelendiğinde kendisine zehir verildiğine dair emareler bulunamamaktaydı. Ağızda, boğazda veyahut deride herhangi bir kararma, leke oluşturmuyor, üstelik ani şekilde de öldürmüyordu. Kişinin hayatla bağları bünye ve direncine göre ortalama sekiz ila on beş gün içerisinde kopuyordu.[27]

Maria Anna böyle bir zehirin varlığını âşığı Nunzio Tabita ile yatak odasında basıldıktan sonra evden kaçarak sığındığı komşusundan öğrendi. Kendisi yirmi iki yaşında evli ve iki çocuk sahibiydi. Kocası Cesare Ballo ile açlık sınırında yaşıyor, temel iaşeleri ve ev

kiralarını zar zor karşılıyorlardı. Oysa çocuklarının vaftiz babası olan yirmi üç yaşındaki Nunzio Tabita ile yasak aşk yaşamaya başladığından beri hem kendisinin hem de çocuklarının karnı doyuyordu.[28] Cesare, tıpkı Matuk gibi işten beklenmeyen bir zamanda evine döndüğünde karısı ve âşığını yakaladı; ancak onları zina yaparken görmemişti. Komşularına sığınan Maria Anna iki gün geçmeden kocasıyla barışıp evine geri döndü. Komşusu, karı-koca arasındaki sorunu çözmüş, Maria Anna, Nunzio Tabita'nın bir kavgaya karışıp polisten kaçtığı, kapısına gelince yatak odasında onu sakladığı yalanına kocası Cesare'ı inandırmıştı. Ancak Cesare, bir daha Nunzio'yu evin yakınlarında dahi görürse, karısının kafasını bedeninden ayırıp pencereden sallandıracağını ortalık yerde dillendirmeye başlamıştı. Maria Anna böyle bir sonla karşılaşmak istemiyordu. Kapı komşusu ona Giovanna'nın gizemli içeceğinden bahsetti. Maria Anna, âşığı Nunzio ile işbirliği yaparak bu zehiri Giovanna'dan satın aldı, kocasına belli bir süre içinde düzenli olarak verdi ve nihayetinde Cesare 21 Ağustos 1788'de öldü. Böylelikle Maria Anna âşığı Nunzio Tabita ile 8 Eylül 1788 tarihinde evlendi.[29]

SONUÇ

Tebrike, Döndü ve Maria Anna yaşadıkları dönemin toplumsal normlarının sınırlarını kendilerince zorladı. Bu kadınların özne olarak toplumdan izole kalması mümkün olmadığından, haklarında çıkan söylentiler de sonlarını hazırladı. Tebrike şehvetinin kurbanı olup zina sırasında can verirken, Döndü ve Maria Anna âşıklarıyla birliktelik için kocalarını zehirlemeyi göze aldı; fakat her ikisi de yerel idarecilerin soruşturması sonrası suçlarını itiraf etti. Tüm bunlar sadakat, sevgi, ihanet ve ihtiras gibi kavramların zamansal ve mekânsal farklara rağmen benzer şekilde tezahür ettiğini göstermektedir.

Sıradan insanların tepkilerinin tekrara ve öğrenilmişliğe dayalı olduğu, yaşamın normal seyri içerisinde bulundukları durumdan kaynaklanan hoşnutsuzluğu gidermenin en kolay yolunu keşfettiklerinde eyleme geçmekten çekinmedikleri anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bunu yaparken yeni partnerleriyle ortak hareket ettikleri ve onlara karşı doğal bir güven duygusu geliştirdikleri ortaya çıkmaktadır.

Son olarak, kocalarını aldatan üç sıradan kadının hikâyesi ilgi çekici anlatılar olmalarının dışında biz tarihçilere insan eylemlerini anlamlandırmada yaklaşım açısından bazı yeni patikalar açabilir; çünkü duyguların insan eylemleri yahut eylemsizliklerinde önemli bir rolü vardır. Artık "Duyguların da tarihi mi olurmuş!" anlayışı miadını doldurmuş gibi görünmektedir. İnsan ve insana dair her şeyin tarihin konusu kapsamına girdiğini akıldan çıkarmadan kaleme alınan bu yazı, tarihçilere sıradan insanların duygu dünyalarına açılan kapıyı aralamaya devam etmek için yapılan açık bir davettir.

FIRAT YAŞA – DÜZCE ÜNİVERSİTESİ, FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Colin Imber, "Zina in Ottoman Law" *Turcica - Contributions à l'histoire économique et sociale de l'Empire Ottoman*, S. 3, 1983, s. 59-92; Marinos Sariyannis, "Neglected Trades: Glimpses into the 17th-Century Istanbul Underworld", *Turcica*, S. 38, 2006, s. 155-79; Cemal Çetin, "Erkeklerin Fendi Mâryem'i Yendi: 18. Yüzyıl Konya'sında Fuhuş, Cinayet ve Toplumsal Kontrol", İmparatorluğun Öteki Yüzleri: Toplumsal Hiyerarşi ve Düzen Karşısında Sıradan Hayatlar, ed. Fırat Yaşa, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 107-125.

2 Lev Nikolayeviç Tolstoy, *Kreutzer Sonat*, çev. Ergin Altay, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 39.

3 Ronald C. Jennings, "Divorce in the Ottoman Sharia Court of Cyprus, 1580-1640", *Studia Islamica*, S. 78, 1993, s. 156.

4 Ünye'den Trabzon'a gelin giden Ümmi Emine, kocası Yakub'un zevclik görevini yerine getirememesini ve kendisinin hâlâ bakire olmasını gerekçe göstererek mahkemeye başvurması bu duruma örnektir. (15 Şaban 1110/16 Şubat 1699) Trabzon Şer'iyye Sicili 1863, vr. 3; Ankara'nın Ahi Hacı Murad Mahallesi'nden Fatma'yı, dayısı zorla kendi köyüne götürüp oğlu İbrahim'e nikahladığında, Fatma mahkemeye gelip rızası olmadığını söyleyerek evlilik akdini bozabilmiştir. (14 Muharrem 1109/2 Ağustos 1697) Ankara Şer'iyye Sicili 77, vr. 47. Yani kadınlar gerekçe gösterdiği zaman boşanabilmektedir. Rızası olmadan evlendirilen kızların boşanma mücadeleleri için bkz. Abdullah Saydam, "Ailenin Seçtiği Kocaya İtiraz: Trabzonlu Kızlar Mahkemede", *History Studies*, S. 10/5, 2018, s. 137-153.

5 Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fâtih Devri Kanunnâmeleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, 347-348.

6 İslam hukukuna göre zina suçunu işleyenlere recm cezası uygulanması gerekmektedir. Hadd gerektiren suçların kanıtlanabilirliği ile ilgili sebeplerden dolayı çoğu zaman zina yapanlara falaka veya para cezası verilmekteydi. Bkz. Abdulmecit Mutaf, "Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı'da Recm Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar", *Turkish Studies*, S. 3/4, 2008, s. 584-585.

7 Cemal Çetin, "Anadolu'da Kapıya Katran Sürme Vak'aları: Konya Şer'iye Sicilleri Işığında Hukukî, Kültürel ve Toplumsal Boyutlar", *Turkish Studies*, S. 9/1, 2014, s. 133-156.

8 Şeyhülislam Ebussuûd Efendi, bir adam, karısını ve âşığını yatakta yakalayıp öldürürse ölen kişilerin varislerinin hiçbir hak talep edemeyeceklerine dair fetva vermiştir. Ancak ispatı bir hayli zor olan zinanın tespit edilmesi gerekmektedir. Colin Imber, *Ebu's-su'ud The Islamic Legal Tradition*, Stanford University Press, Stanford-California 1997, s. 251. Çatalcalı Ali Efendi'nin fetvalarında da aynı durum söz konusudur. Bkz. Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvaları Fetava-yı Ali Efendi, Cild-i Sani*, haz. H. Necati Demirtaş, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2014, s. 449.

9 *373 Numaralı 'Ayntab Livası Mufassal Tahrir Defteri (950/1543), Dizin, Transkribe ve Tıpkıbasım*, T .C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2000, s. 68. Her hanede ortalama beş kişinin yaşadığı kabul edilirse, Seylan köyü yaklaşık 500 kişinin yaşadığı bir yerleşim birimi şeklinde düşünülebilir. Bkz. Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C. 32, 1979, s. 346.

10 Fırat Yaşa, "Mütecessis Gözler: Osmanlı Bursa'sında Özel Alanın Muğlak Sınırları", *Sultan II. Selim Dönemi ve Bursa*. ed. Fırat Yaşa, Gaye Kitapevi, Bursa 2020, s. 523.

11 Ayıntâb Şer'iyye Sicilleri (AŞS) 166, vr. 14, hk. a-3.

12 AŞS 166, vr. 13, hk. a-4.

13 Kerim İlker Bulunur, "An Honour Killing in Aintab: The Issue of Killing Fornicators in the Ottoman Empire", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung*. S. 69/3, 2016, s. 231-248.

14 Leslie Peirce, *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London: 2003, s. 70.

15 *Semm* (zehir) ve *fe'r* (fare/sıçan) kelimelerinden türetilmiş Arapça terkip için bkz. Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, ed. J. Milton Cowan, Spoken Language Services, Inc, Ithaca, New York 1967, s. 427, 192.

16 Peter Bartrip, "A 'Pennurth of Arsenic for Fat Poison': The Arsenic Act, 1851 and The Prevention of Secret Poisoning", *Medical History*, S. 36, 1992, s. 53.

17 AŞS 166, vr. 7, hk. b-4. Ebru Aykut tarafından yapılan bir çalışmada arseniğin geç dönem Osmanlı'sında kolay tedarik edilebilen bir ürün olduğu anlaşılıyor. Çerçi dışında eczacı, aktar, seyyar satıcı hatta bakkaldan dahi alınabiliyordu. Bkz. Ebru Aykut, "Osmanlı Mahkemelerinde Şüpheli Zehirleme Vakaları, Adli Tıp Pratikleri ve Tıbbi Deliller", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 17, 2014, s. 8; 19. yüzyıl hakkında söz konusu zehirleme vakaları daha detaylı bir şekilde takip edilebilmektedir. Bu bağlamda şu yazıya bakılabilir, Ebru Aykut, "Osmanlı'da Zehir Satışının Denetimi ve Kocasını Zehirleyen Kadınlar", *Toplumsal Tarih*, S. 194, 2010, s. 58-64.

18 AŞS 166, vr. 52, hk. a-2.

19 1543 tarihli tahrirde Güllüce 30 haneden oluşmaktaydı. İncelediğimiz 1572 tarihine kadar köyün nüfusu artmış olmalıdır. Bkz. *373 Numaralı 'Ayntab Livası Mufassal Tahrir Defteri*, s. 61.

20 Colin Imber, "Why You Should Poison Your Husband: A Note on Liability in Hanafî Law in the Ottoman Period", *Islamic Law and Society*, S.1/2, 1994, s. 207-208.

21 AŞS 166, vr. 7, hk. b-4. Hem Osmanlı hem de Avrupa'da işkencenin ifade alma ve suçu itiraf ettirme konusunda bir araç olarak kullanıldığına dair şu çalışmalara bkz. Uriel Heyd, "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat", çev. Selahaddin Eroğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 26/1, 1984, s. s. 644; Henry C. Lea, *Superstition and Force: Torture, Ordeal, and Trial by Combat in Medieval Law*, Barnes & Noble, New York 1996, s. 323-407.

22 AŞS 166, vr. 52, hk. a-3.

23 Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Glasgow-New York: Oxford University Press, 1973, s. 308-309.

24 18. yüzyıl Avrupa'sında losyon, altın tas içinde kaynatılan şarap sirkesinden elde edilen ve daha çok çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan bir ilaçtı. John Emsley, *The Elements of Murder: A History of Poison*, Oxford University Press, Oxford-New York 2005, s. 291. İlaç haliyle pek bir yan etkisi olmayan losyona muhtemelen arsenik veya türevi maddeler eklenerek öldürücü etkiye sahip bir zehir haline getiriliyordu.

25 Giovanna Fiume, "Cursing, Poisoning and Feminine Morality: The Case of the 'Vinegar Hag' in Late Eighteenth-Century Palermo", *Social Anthropology*, vol. 4/2, 1996, s. 118.

26 Arsenik, Ortaçağdan itibaren yaygın olarak kullanılan bir zehirdi. Verilen doza göre vücudun verdiği tepkiler; kusma, ateş, susuzluk, ten renginde kararma, ağız ve boğazda lekelenme, üşümedir. Bkz. Emsley, *The Elements of Murders*, s. 95.

27 Fiume, "The Case of the Vinegar Hag", s. 121.

28 Fiume, "The Case of the Vinegar Hag", s. 118-119.

29 Fiume, "The Case of the Vinegar Hag", s. 127.